

Leven mét de dood

Leven en dood in het poëtische oeuvre van Huub Oosterhuis deel.2

Wie mij een beetje kent, weet dat ik hou van goed uitgebalanceerde redeneringen, mooi afgeronde denkbogen, inclusies waarbij einde en begin naar elkaar verwijzen en die de geruststellende indruk geven van volledigheid, begrijpelijkheid en bevattelijkheid: alles onder controle. Denk maar aan de dahlia's van vorige week.

Misschien is dat ook een manier van vechten tegen de chaos, tegen wat het leven bedreigt, tegen de discontinuïteit van leven en dood.

Maar doet een dergelijke manier van spreken wel recht aan de complexiteit en het paradoxale karakter van wat wij in ons bestaan ervaren? Dat leven en dood met elkaar verstrengeld zijn, niet volgens de geordende symmetrie van een weefsel, maar eerder als een gordiaanse knoop. Dat de dood soms midden in het leven is, en dat er midden in de dood af en toe ook leven is? "Wie kent de dag van morgen? De dood komt langverwacht", klinkt het in 'Een mens te zijn op aarde'. De tegelijkertijd te verwachten en dan toch weer onverwachte dood: voor de chauffeur die op de Brusselse Ring een betonblok door de voorruit geslingerd kreeg, voor de kinderen die voor onze wegkijkende ogen bedolven raken onder de betonblokken van Aleppo. Maar anderzijds: 'het zaad dat ligt te slapen onder de donkere aarde en kiem gaat maken', 'de graankorrel die sterft om vruchtbaar te worden, bron van leven voor anderen'.

Het siert Oosterhuis dat hij in zijn bijbels geïnspireerde poëzie, en daarmee ook in de liturgie, récht doet aan ons worstelen met leven en dood, en de paradoxale gevoelens waarmee dit gepaard gaat: het heen en weer geslingerd worden tussen hoop en wanhoop, tussen godsvertrouwen en godsverlatenheid. De verwondering en de verbijstering, de grootsheid en de tragiek van het menselijk bestaan. En als het niet klinkt, dan botst het maar.

Vorige week zagen we dat Oosterhuis voor een religie die de vlucht organiseert vanuit een hiernumaals naar een hiernumaals. God, - de naam 'Ik zal er zijn', laat zich enkel op het spoor komen in het geroepen zijn tot verantwoordelijkheid in de strijd voor het leven, tégen alle vormen van dood in. Een naam die te doen is dus.

Tegelijkertijd blijft ons bestaan doordrongen van een onmiskenbare tragiek: de nieuwe hemel en de nieuwe aarde zijn nog niet voor morgen, en ondertussen lijden en sterven mensen, - voortijdig. Het is niet alleen de dood, het zijn vooral de doden, onze geliefde doden. Zal 'Ik zal er zijn' er ook zijn voor hen?

En de doden, vergaan in de aarde,
verstrooid op de wind, voorgoed onvindbaar,
en allen die weg zijn gegaan zonder groet-
wat heeft met hen gedaan
Hij die nooit varen laat
het werk van zijn handen?(VL63)

In het 'Dodenlied' horen we geen bede, maar een bittere klacht:

Wij gaan en niemand weet waarheen
als water uitgegoten.
verstild en koud in merg en been,
en zonder reisgenoten.

In het lied 'Een mens te zijn op aarde' wordt de tragiek van het leven op een meer serene manier bezongen: mensen moeten verder gaan, mensen gaan voorbij, ... altijd naar hun huis op weg, maar wie is onze weg?,... het brood is duur, het lichaam zwaar en wij verslijten aan elkaar,... pijnlijk begenadigd zijn en nooit verzadigd zijn. Misschien is de tragiek hier te dragen, omdat er een hoop blijft op een einde dat geen terugvallen is in leegte, maar de volheid heeft van 'iets tot een goed einde brengen': 'rusten in de aarde als alles is volbracht'. "Hoe zullen wij volbrengen wat door de eeuwen moet: een mens te zijn die sterven moet? Wij branden van verlangen tot alles is voltooid."

Is het denkbaar dat een mens kan leven mét de dood? Kunnen we ons verzoenen met ons lot, vanuit het besef dat ons bestaan zich onvermijdelijk afspeelt in de tijd, waarin niets blijft duren – probeer je het maar eens anders voor te stellen -, en waarbij alles wat gebeurt een begin en een einde kent?

Dat is niet enkel het geval voor de tijdsschaal van een mensenleven, het geldt ook op het niveau van de makrokosmos. De wetenschap zegt ons dat met het ontstaan van de kosmos ook de tijd is ontstaan, en met de tijd het fenomeen van de tijdelijkheid van alles wat er is: zonder einde zou er geen begin kunnen zijn, als er niets voorbijgaat kan er ook niets gebeuren. In die zin sluiten leven en dood, begin en einde elkaar van meet af aan in. Er is geen ontstaan zonder vergaan. Wij maken deel uit van dit ontwikkelingsproces dat reeds 13.7 miljard jaar aan de gang is. Dit kosmische gebeuren oogt tegelijkertijd fascinerend en afschrikwekkend, wekt verwondering én verbijstering.

Verwondering omwille van het onmiskenbaar creatieve proces dat zich doorheen deze evolutie voltrekt: het ontstaan van telkens weer nieuwe en onvoorspelbare fenomenen met een telkens hogere graad van complexiteit. De eerste generatie van gigantische sterren leverden de bouwstoffen waaruit nieuwe sterren en planetenstelsels konden ontstaan, op die planeten kan - gegeven de juiste omstandigheden - leven ontstaan, op de planeet aarde verscheen de mens, en met de geboorte van elk menskind verschijnt iets onuitgegeven nieuws. Op grond van de verwondering over dit creatieve proces, waarbij orde ontstaat uit chaos, kan het vertrouwen groeien dat het universum en deze aarde ons is gegeven als een kostbaar en zinvol geschenk: het scheppingsgeloof.

Ook al inspireert Oosterhuis zich in de eerste plaats op het verhaal van Israël, het verhaal van Abraham, Mozes en Jezus, toch is zijn poëzie niet ongevoelig voor het universeel-kosmische gebeuren waarbinnen dit bijzondere Israël-verhaal zich situeert. Integendeel: zijn dichterlijke taal is doorspekt met kosmische beelden. Zo klinkt het bv.:

God loopt over de ruimte,
alle zonnestelsels en sterrennevels als een akker onder zijn voeten.
Dan vindt Hij een schat in de akker verborgen,
het is deze aarde met mensen erop.
En in zijn vreugde verkoopt hij alles wat hij heeft,
zijn almacht en zijn alziend oog,
zijn hemel en zijn hel,
en koopt de aarde.” (VL158-159)

Maar het grootse kosmische gebeuren roept ook vragen op:

Als ik de hemel schouw,
zon maan sterren daar gewrocht:
wie zijn wij dan
dat aan ons gedacht zou worden,
mens wie ben je dat je wordt geweten? (VL197)

De verbijstering over de evolutie van het universum heeft niet enkel te maken met het feit dat aan alles onherroepelijk een einde komt, maar gaat ook over de vaststelling dat het creatieve proces zelf een vorm van destructie veronderstelt: het uitsterven van de dino 's effende het pad voor de komst van de mens en het verschijnen van nieuwe generaties veronderstelt het verdwijnen van de vorige generatie.

De enige mogelijke uitweg uit deze paradox van verwondering en verbijstering, lijkt de hoop te zijn dat – ondanks verval – het creatieve proces blijft doorgaan. De hoop dat er ook in de toekomst – zoals in het verleden reeds het geval is geweest - nieuwe, onvermoede mogelijkheden kunnen ontstaan.

Oosterhuis verwoordt iets gelijkaardigs, wanneer hij zegt: “Heeft in miljoenen eeuwen menswording, die verfijnde licht verstoerbare apparatuur die wij ‘onze hersenen’ noemen, zich daartoe ontwikkeld: dat wij niet enkel kunnen zien wat wij zien, alles zo, en niet op zijn kop; dat wij niet alleen met onze handen en voeten en lippen vliegensvlug van alles kunnen; maar ook dat wij denken, hopen, weten, ervaren, vermoeden dat er een God is, liefde sterker dan de dood, die in ons woont? Liefde die beweegt de zon en alle sterren. Met deze handen, bij vol bewustzijn en verstand, schrijf ik de gedachte op dat er een liefde is die ons in miljoenen eeuwen van menswording zo nabij is gekomen dat zij in ons geworden is tot kracht om lief te hebben.../... Ik denk dat er een god bestaat die, in miljoenen eeuwen evolutie, in mensen zoveel liefde is geworden dat zij kunnen leren elkaar lief te hebben tegen alle noodlot en verschrikkingen in – liefhebben in alle betekenissen van dat woord, hartstocht én solidariteit én trouw én ontferming.” (VL156-157)

Op deze God-liefde is onze hoop gevestigd, en ik citeer hem nog een laatste keer:

Die in een ommezien van eeuwen
lichtjaren van bestemde tijd
met dit heelal U hebt verweven

die, onvervulde majesteit,
Uw hartsverlangen wilde delen,
Uw licht uitzwaaide wereldwijd
indaalde tot ons broze leven
en God voor ons geworden zijt.

Die, ziende ons verwilderd lijden
en sterven, geen ontkomen aan,
Uw woord spreekt: dat het ons bevrijde
van voor het zwarte gat vandaan
Die stuurt Uw geest, dat niet vervalle
ons hart tot wanhoopswoestenij
ooit zult Gij alles zijn in allen,
ondenkbaar God, gezegend Gij. (VL313)

We komen en we gaan, zei Lydia Chagoll. Maar: het grote avontuur van de kosmos, en
daarbinnen het grootse avontuur van mensen aan elkaar toevertrouwd: dat het – om de
liefde Gods - niet om niets moge zijn.

Jan De Vriese

De Lier, Brugge.

Zondag 20 november 2016

Lezing: Johannes 10,7-10

Vermelde liederen: 'Een mens te zijn op aarde' en 'Dodenlied' in Verzameld liedboek
(Liturgische gezangen op teksten van Huub Oosterhuis)

Huub OOSTERHUIS, Vriend voor het leven, Lannoo, Tielt, 2013. (in de tekst afgekort als VL)

Arnold BENZ, Das geschenkte Universum. Astrophysik und Schöpfung, Patmos, Düsseldorf,
2009.